

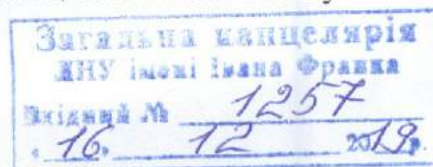
ВІДГУК

офіційного опонента кандидата філологічних наук,
професора Білинського Михайла Емільовича
про дисертаційне дослідження Гонтаренко Наталії Миколаївни
"Лінгвокогнітивне моделювання семантики дієслів
просторового переміщення людини у сучасній англійській мові",
подану до спеціалізованої Вченої ради К 35.051.15 у Львівському
національному університеті ім. Івана Франка на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук, спеціальність 10.02.04 –
германські мови

Рецензована праця присвячена вивченню предикатів руху, які у традиційній лінгвістиці називали мутативними дієсловами, у лексико-семантичній системі сучасної англійської мови. Різноманітні засоби передачі руху збагачують ослівлення реальності мовною свідомістю. Явні та приховані, утім й метафоризовані, позначення руху становлять вагомий сегмент мовної картини світу та її відображення у ментальному лексиконі мовців відповідної лінгвокультури.

За останні десятиліття царина вивчення виявів руху у лексиці переживає значне піднесення. Чимала кількість праць написана про аналіз семантики та концептуальності руху в англійській мові. Доволі репрезентативна добірка цієї літератури покладена в основу вивчення мовно-мисленнєвого моделювання просторового переміщення у сучасній англійській мові у рецензованій праці.

Дисертантці завдяки передусім саме цьому чиннику вдалося, як видається, запропонувати сучасну, доволі струнку та достатньо евристичну модель опису значного фрагмента предикатів руху у сучасній англійській мові. Наталія Миколаївна Гонтаренко зосередила значну увагу у праці на актуальних питаннях випрацювання комплексної системно-текстової методики обстеження семантичної структури та функціонування мутативних предикатів у синтактико-семасіологічних координатах лексичної системи та у прагмадискурсивній канві сучасного аналітичного публіцистичного тексту

англійською мовою. З огляду на медіалізацію суспільної свідомості та значну роль медійних текстів у теперішній соціо-функціональній, а також навчальній, парадигмах сучасної англійської мови, таке завдання уявляється своєчасним.

Робота написана з позицій конструкційної граматики та канонічного фреймового аналізу. Вона дотична до апробації у лоні української англістики можливостей фреймового аналізу широкої та виражально вагомої (понад 400 лексем) групи дієслів на предмет їхнього основного та переосмисленого (переносного), головно метафоричного, побутування у розширеній синтактиці.

Основна дослідницька ідеологія, як видається, є так званим підходом числення видів та підвидів значеннєвих конструкцій мутативних дієслів. Причому це завдання здійснюється у двох іпостасях – у середовищі (у дисертації, як на нашу гадку, не зовсім коректно названому фоном) доменного аналізу та у площині фреймового аналізу. Адже неможливе розуміння маленької драми предиката без розуміння специфіки учасників вираженої ним дії.

Ця тензєрівська максима дієслівної семантики у рецензованій праці набуває матеріалізації у диференційованому баченні метафоричності. Сам процес метафоризації може торкатися процесного чинника синтагми без статусної зміни її актантного чинника, або й переносного (з можливою попередньою метонімією) значення власне цього актантного чинника. Це доволі тонке, делікатне, а подекуди може навіть і трішки суб'єктивне завдання. Сама концептуальність метафори обмежується актантною частиною синтагми. Наполегливість дисертантки щодо вивчення розмаїття матеріалу метафоризації саме з позицій такого розрізнення має підсумком його статистичну стратифікацію, що, безумовно, є чинником **вірогідності** отриманих у дисертації результатів.

Актуальність дисертації пояснюється її відповідністю проблематиці вивчення ментального лексикону, а відтак і проблематиці

антропоцентричних досліджень, зорієнтованих на ефективні способи експлікації концептуального простору, відображеного у мовленнєвому мисленні (за термінологією вже призабутого С.Д. Кацнельсона) носія мови. У цьому плані виникає перспектива уточнення співвіднесеності розповсюджених зараз, але не завжди чітко окреслених, лінійного (фреймового) та гештальтного (концептуального) виявів предикатної смислотвірності. Ці поняття мають свою вже досить давню, частіше конструктивну (правда, неоднозначну), але іноді навіть і скептичну історію. Адже фрейм як термін зазнав значного розширення, що віддаляє його від первинного філморівського трактування.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що у ньому вперше на матеріалі англійської мови запропоновано наближено повну інвентаризацію дієслів на позначення переміщення людини у просторі. Схарактеризовано концептуальну модель HUMAN LOCOMOTION, яка слугує поняттєвим підґрунтям дієслів просторового переміщення людини, а на основі концептуальної моделі запропоновано стратифікацію дієслів у відповідних когнітивних (метафоричних) моделях та розкрито закономірності їхньої метафоризації. У результаті аналізу виявлено нові кореляційні зв'язки між семантичними і синтаксичними характеристиками дієслів руху у сучасній англійській мові.

Дисертація Наталії Миколаївни Гонтаренко присвячена подальшій розбудові теорії словникової і комбінаторної семантики дієслова, а також закономірностям утворення дієслівних метафор.

Дисертацію відзначає продумана та доцільна структура. У її першому розділі детально проаналізовані інтерпретації семантики просторового переміщення, у другому – методика ведення дослідження, у третьому – виділення та концептуально-когнітивний аналіз аналізованих лексем, а у четвертому – їхня текстова актуалізація у публіцистичному стилі.

Теоретична значущість дослідження визначається його внеском у теорію когнітивної семантики через побудову концептуальної моделі HUMAN

LOCOMOTION, співвідносної із дієсловами просторового переміщення людини, і теорію когнітивної метафори, яка виявляє особливості метафоризації дієслів просторового переміщення людини.

Дисертація аналізує широкий лексичний матеріал. Він викликає зацікавлення з погляду збагачення виразового потенціалу лексичного забезпечення англійської мови як іноземної та може бути проіндексований додатковими релевантними, головню інкорпорованими сіркумстантними характеристиками оцінності, візуальності, виразовості, колоквиальності тощо. Є низка колоритних дієслів, як-от *hobble, strut, stud-walk, ankle, boogie, breaststroke, pound, shamble*. У час широкого вивчення англійської мови вони цікаві як способи увиразнення інтенцій мовця у нейтральній, але також і в оцінній (наприклад *creep, wade-walk, belly-flop, bum, tittup, trudge, trundle, wobble*) номінації руху. Подібні пласти неохопленої в ELT лексичності видільні і у випадках переносної узуальності окремих лексем (наприклад *leap, totter, scamper, limp*) або й цілих фраз (приміром *strut on the stage, skate on thin ice*), які властиві сучасному природному мовленню. Ці спостереження можна вважати додатковими чинниками загалом і так переконливої **вірогідності** проведеного аналізу, а також, що суспільно навіть вагоміше, підтвердженням **практичної вагомості** проведеного дослідження.

Відродно, що експертиза цієї праці відбувається саме на нашій раді. Півстоліття тому її ученим секретарем був Сергій Омелянович Гурський – відомий і напевно єдиний у тому часі український англіст-семасіолог. До його зацікавлень також належала проблема вираження руху у лексиконі. Столітньому ювілею вченого буде присвячене пленарне засідання нашої щорічної звітно-наукової конференції.

Праці С.О. Гурського, який мав оригінальні на той час погляди на значення лексеми та її смислове переосмислення, утім, побічно, і метафоризоване, у списку дисертантки відсутні. Зрештою у ці часи праць видавали менше ніж зараз, хоча, і це звучатиме парадоксально, доступність

думок авторів того часу від цього факту не спрощується. Рух розглядався С.О. Гурським діалектико-матеріалістично як зміна матерії у просторі і часі, але також і актуалізаційно, і тут паралелізм із сучасним когнітивним аналізом.

Зрозуміло, що за останніх 50 років дослідницькі інтереси семантичного аналізу зазнали суттєвого розширення і збагачення, передусім – інструментального, але також і джерельного. Проте основи витоків фреймового аналізу та конструкційної граматики закладалися її засновником Чарльзом Філмором на зламі сімдесятих років і впродовж наступного десятиліття. Отже це згрубша порівняльні періоди. Так от, у дисертації авторка стає на позицію категоріальної інтерпретації руху.

Дисертантка широко використовує поняття зміни місцезоташування тіла у просторі. Проте з огляду на неоднозначність цього поняття у літературі та на відчутну у тексті самої дисертації полеміку було б цікаво почути більше про його власне авторську інтерпретацію у рецензованій праці.

У дисертації помітно два здобутки авторки у процедурі ведення власного аналізу. Сукупність тестів у певній послідовності для виділення групи дієслів просторового переміщення (логічне слідування, сполучуваність, тропонімічні відношення (тест Міллера), виключення квазімутативних дієслів на підставі конструкційної граматики. А також процедура виділення матеріалу з архівів двох обраних для аналізу часописів, яка, мабуть, включає елементи корпусного аналізу. Оскільки у самій праці цей аналіз не згадано, було б цікаво почути думки авторки про особливості та покроковість укладання відповідних конкордансів (а вони справді репрезентативні) на підставі цих архівів. Основний вагомий підсумок авторської методики полягає в обґрунтуванні переваг саме когнітивно-семантичного (актуалізаційного, чи аналізу змінних смислів, за Гурським) підходу до вивчення аналізованих предикатів у порівнянні із концептуально-семантичним підходом. Також творчо застосовано до вивчення дієслівної

семантики низку сучасних методик, як-от фреймову семантику Фельбаум, методику доменів та концептуальної метафори Ленекера, методику конструювання фреймів на підставі ієрархічних рівнів категоріальних мереж (посднання чотирирівневого підходу (під)доменів та (під)парцел Жаботинської).

Помітне вільне володіння дисертанткою сучасним не зовсім простим термінологічним та поняттєвим апаратом для ведення такого дослідження (семантичний аналіз – теорія доменів Ленекера – фреймова семантика – теорія концептуальної метафори – базисні фрейми концептуальних мереж, концептуальний аналіз – конструкційна граматика, концептуальна ознака – сема – семантична роль – семантичний актант – синтаксичний актант (колись тут говорили про діактантні переходи у семантиці предикатної синтагми); логічне поняття – концепт – значення – поняттєва категорія, (не)базовий домен – семантичний фрейм – ідеалізована когнітивна модель – базисний фрейм – пропозиційна схема. Деякі з цих понять можуть мати авторське трактування, окремі ж належати до відомих лише вузьким спеціалістам понять (напр., парцела, трактор), які не є широковідомими і які, на жаль, не було унесено до глосарія термінів.

Цікавими є виявлені у роботі способи актуалізації інкорпорованих аргументів дієслів переміщення на синтаксичному рівні, а також виявлені блокатори метафоризації мутативних дієслів. Детально проаналізовані численні вияви метафоричності, яким присвоєна адекватна запозичена або й авторська термінологія. Як критичне зауваження відзначимо дещо невдалий, як на нашу гадку, термін субстантивної замість, як нам видається, тут лише актантної метафоризації.

На основі компонентного аналізу дієслів просторового переміщення було виокремлено їх семантичні ролі, які було представлено за допомогою фрейму. Так, рольова структура дієслів експлікується схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми

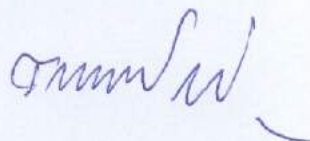
локатива): ХТОСЬ—агенса (PERSON) *діє*-(CHANGE IN LOCATION) ТАМ-локатив (PLACE) ТУДИ-директив (DIRECTION) ВІД-аблатив (SOURCE) ШЛЯХОМ-транзитив (PATH) ДО-фінитив (GOAL). Заповнення семантичної ролі агенса обмежене антропоморфною сферою (людина, яка переміщується самостійно), при цьому заповнення локативних семантичних ролей у рамках цієї схеми обмежене просторовою сферою. У поверхневій структурі ядерними семантичними ролями є Self_mover, Area, Direction, Source, Path, Goal. Щодо цього як зауваження дискусійного характеру уважаємо, що цей сучасний та актуальний з погляду контенсивної лексикології аналіз слід було б дещо ширше увести до контексту попередніх традицій, які існували у східноєвропейській лінгвістиці. Згадаємо тут лише ймовірно-семантичні класи у близькій до нас Чернівецькій квантитативістиці, або ж синтаксемний аналіз або числення дієслівних конструкцій у теорії діатез. Зрештою до цього останнього зауваження дотична теза про умову неперехідності дієслів переміщення, обстоювана у дисертації.

Висловлені зауваження мають частково дискусійний характер. Вони можуть бути уточнені у подальших дослідженнях дисертантки. На підставі аналізу дисертації, автореферату і публікацій дисертантки є підстави зробити висновок, що проведене дослідження є сучасною, актуальною, самостійно виконаною науковою працею, яка має **вагоме теоретичне та практичне значення** для вивчення позначальних процесів у важливому фрагменті дієслівної лексики англійської мови, для викладання теоретичних курсів лексикології та основ мовної комунікації, а також, що навіть вагоміше, для викладання практики мови у частині мас-медійної комунікації, яка все ширше входить до сітки годин під час виконання навчального плану студентів англістики у вишах нашої країни. У дисертації систематизовано дослідницькі підходи закордонних та українських англістів. Запропонована у ній методика може знайти продовження у вивченні метафоричності дієслівно-субстантивної синтагми загалом на підставі відкритості процесу у виявленні усе нових контекстів цього типу варіативності.

Як підсумок усього вищезгаданого, вважаю що дисертація "Лінгвокогнітивне моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові" є завершеним науковим дослідженням, має ознаки теоретичної і практичної релевантності та вагомості, які відповідають вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, внесеними Постановами КМУ № 2656 19.08.2015 р. та № 1159 30.12.2015 р., а її автор Гонтаренко Наталія Миколаївна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри англійської філології
Львівського національного
університету ім. Івана Франка

М. Е. Білинський

Підпис *Білинського М. Е.*
ПІДТВЕРДЖУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Білинський